

ІНДЗЕЙСКАЕ Ў ДЗЁННІКАХ, ЭПІСТАЛЯРНАЙ І ПАЭТЫЧНАЙ СПАДЧЫНЕ МАКСІМА ТАНКА

Спробы зрабіць вымярэнне аб'ёму і якасці ўвядзення індзейскіх матываў, ацаніць блізкасць да індзеянізму (як спосабу выказвання поглядаў на паляпшэнне становішча індзейцаў) у творчасці беларускіх пісьменнікаў рабіліся намі з 1984 г. Асабліва цікавыя выпадкі, калі творца бываў у краінах Амерыкі, шмат чытаў і актыўна вёў дзённік. Такім быў і Максім Танк, які сам наведваў як Паўночную, так і Паўднёвую Амерыку, і пакінуў сведчанні пра гэта ў тэкстах розных жанраў – акрамя, верагодна, праязічных. Вытокі цікавасці Танка да індзейскай тэматыкі – агульначалавечыя і «агульнаадукацыйныя», але са спецыфікай, звязанай з яго ўдзелам у грамадска-палітычным жыцці – у Заходняй Беларусі, у сесіях Генеральнай асамблеі ААН і г. д., кантактамі з амерыканістамі.

За зіму 1925–1926 г. вучань Сваткоўскай школы «перачытаў усе кнігі, што былі ў школьнай бібліятэцы», у т. л. Г. Сянкевіча, М. Канапніцкай, Ж. Верна, Дж. Ф. Купера, а далей у рускай прыватнай гімназіі ў Вілейцы сярод прадметаў былі і геаграфія, прыродазнаўства (Вікіпедыя). Тэма Бразіліі магла быць блізкай Танку з прычыны жыцця там яго дзядзькі Фадзея; «Пан Бальцэр у Бразіліі», звязаны генезісам і з Палессем, быў яшчэ адным верагодным кампанентам. У сваім дзённіку (далей – «Дзён.») 13.11.1955 г. сведчыць: «на сон сваім малым чытаю «Песню пра Гаявату», а сабе – «Махабхарату»» [2, т. 9, 468]. Чытае і перакладае пра сон «на бізона шкуры» ў «Хай працнеца лесаруб!» П. Нэруды [2, т. 11, с. 105].

У калекцыі «Бібліятэка і архіў Беларуска-індзейскага таварыства» мы маем лісты і іншыя аўтографы ад соцен айчынных, артыкулы пра якіх ёсць у «БелЭн», многіх замежных, у т. л. сусветна вядомых, дзеячаў, пры гэтым Танк звычайна ставіцца намі на першае месца па значнасці. Абмеркаванне розных дэталей успрымання Амерыкі і яе карэнных жыхароў гэтай манументальнай, але адкрытай да зносін і каментарыяў асобы магло б быць працягнутае, нягледзячы на хваробу, але абмен «нязмужана» скончыўся ў сувязі з экстрэнсіўнасцю нашых даследчых планаў.

Першы з двух лістоў, якія мы атрымалі ад Танка, быў адказам на наш ліст ад 4.2.1992, № [1992/] 32: «Мы рыхтуем матэрыялы да 500-годдзя «адкрыцця» Амерыкі, у т. л. манаграфію па гісторыі беларуска-індзейскіх сувязей. Вы маеце некалькі «індзейскіх» твораў». Запытвалі звесткі пра гісторыю «Сну над Нёманам», «3 берагоў Амазонкі», пра «І. Р. Грыгулевіча («з акцэнтам на «індзейскім» і «амерыканскім» у вашых зносінах) і бацьку («амерыканцы» часта раскажваюць пра неграў і вельмі рэдка – пра індзейцаў)» (замест «бацьку» варта было

напісаць «дзядзьку», хаця ў цэлым мелася на ўвазе інфармацыя яго сваякоў пра індзейцаў «з першых вуснаў» – тых, хто вярнуўся з-за акіяна).

Адказ Танка ў дасланай версіі, якая ніжэй, адрозніваецца ад апублікаванай у томе яго перапіскі [2, т. 12, с. 712] па чарнавым аўтографу (ф. 25, воп. 5, спр. 146, л. 3) з БДАМЛМ:

«Дарагі Дружа!

Прызнацца, зараз мне не да ўспамінаў, бо не дазваляе стан здароўя. Два месяцы праляжаў у бальніцы і чуюся вельмі дрэнна.

У вершы «Сон над Нёманам» індзейская тэма – фон, на якім я хацеў раскрыць глыбіннае пачуццё – любоў чалавека да сваёй радзімы. Здавалася б, нават сярод такіх бадзін і касмапалітаў, з якіх складалася каманда Х. Калумба. Яна, гэта любоў, аказалася самым дарагім скарбам душы, у параўнанні з якім усё астатняе – не мела ніякай вартасці.

Верш «З берагоў Амазонкі» быў напісаны над уражаннем звесткі аб трагедыі, якую перажылі індзейцы-абарыгены гэтай краіны.

З самімі індзейцамі я страчаўся, калі ў складзе савецкай парламенцкай дэлегацыі быў у Чылі. Тады я гасціў у іх, знаёміўся з іх жыццём. І хоць з таго часу мінула шмат год, на ўсё жыццё ў мяне засталіся незабыўныя ўражанні аб гэтых сціплых і працавітых людзях, аб іх надзвычай цікавай і самабытнай культуры.

Мінск, 18/II.1992. Максім Танк».

Адрозненні паміж рукапісамі не фактаграфічныя, а ў наборы слоў і пабудове фраз; у надрукаванай версіі ёсць неразборлівае, недапісаная фразы, закрэсленае (дадаткова ўказана: «Зверху ліста закрэсленыя радкі «Сем мужчын пайшло на вайну»)» [2, т. 12, с. 915]. У зборы твораў – няправільная дата «18.VI.1992 г.» (на штэмпелі з канверта: 19.02.1992 г.); ліст аднесены да катэгорыі «Да невызначаных асоб»: «Да Алеся». Словы «індзейская», «індзейцы» – так у рукапісе. Кропкі над ё Танк не ставіў. Першая літара ў слове «савецкай» мае выгляд вялікай, але мы не ведаем, які быў дакладна намер у Танка ў гэтым канкрэтным выпадку.

Верагодна, гэта адзіны ліст Танка, спецыяльна прысвечаны індзейскай тэме ў яго – і са спецыяльнай мэтай пракаментавачь яе. Другі ліст, датаваны «4.III.1992 г.», – пра лацінаамерыканіста і даследчыка каталіцызму І. Р. Грыгулевіча, былога дзеяча КПЗБ, і з пэўнымі парадамі больш шырокага характару, – робіць акцэнт на ўклад яго ў фалькларыстыку Лацінскай Амерыкі, якая ў значнай ступені з’яўляецца індзейскай: «узначальваў камісію АН СССР па выданню фальклора [так!] Лацінскай Амерыкі... Вам трэба з ім звязацца. [...] Сам жа я зараз не маю магчымасці заняцца гэтымі даследаваннямі [так!]». Нягледзячы на дату ліста, другі канверт, які мы захоўваем, мае на штэмпелі дату 27.02.1992. Лісты напісаны на аркушах са школьнага сшытка ў клетку.

Па нашых апошніх звестках, у беларускую пазію індзейскую тэму ўвёў А. Гарун («Мае коляды», дат. 13.01.1905, публ. 1920), але Танк пакуль другі ў гэтым спісе («Над вадой» (1937), «Сілаш Істома» (1939), «Сон над Нёманам» (1945)), у той час як наступны запіс – 1950 г. (верш «Ніягара» П. Панчанкі). У вершаваных

творах Танка намi выяўленая наступная геаграфія iндзейскiх народаў: майя Гватэмалы («Каралева палёў»); iнкi (у двух вершах: «У маiх песнях...», «Я – твой»); плямёны Бразiлii (сiнтас ларгас i тыкуна) («З берагоў Амазонкi»); прэрыiныя iндзейцы («Пакуль пазычу ў альбатроса»); магчыма дапусцiць, iндзейцы Карыбскага басейна (з якімi кантактаваў Калумб) («Сон над Нёманам»); неназваная этнiчная група ў сельве Паўднёвай Амерыкi («У палёце»); Эльдарада ў вузкiм сэнсе – гэта iндзейцы Калумбii («Над вадой» i iнш.); неўдакладненыя чылiйскiя iндзейцы («Чылiйская бярозка»). У Кансепсьёне (колiшняя мяжа тэрыторыi свабодных мапучэ) Танк бачыць на сцяне ўнiверсiтэта канкiстадора i iндыянку (Дзён. 7.09.1971 [2, 10, с. 233]). Такiм жа чынам не ўдакладняецца, якім плямёнам належалi iндзейскiя («iндзiйскiя») маскi, зброя ў Бруклiнскiм музеi (Дзён. 11.11.1962 [2, т. 10, с. 82]). З некатораў нацяжкай да «iндзейскай серыi» можна аднесцi «Сосны на беразе акiяна» (алюзiю, звязаную са слёзамi i iншым, можна трактаваць па-рознаму, у т. л. i як распач карэнных народаў). «Эльдарада» (рэстаран) («Рэкламы Брадвэя»), «Не едзь ад мяне ў Эльдарада» («Выхаваўчы раманс») ужытыя як iндзеянiзмы i як адлюстраванне iмкнення ў мiфiчную краiну – да няпэўнай, але прывабнай мэты.

«Над вадой» (1937). Практычна iндзейскiм з'яўляецца тут месца: «мне б героем Майн Рыда / Плыць у такое б Эльдарада, / Дзе салаўi, а не бараны» (далей iдзе заходнебеларуская «палiтыка») [2, т. 1, с. 124].

«Сiлаш Iстома» (1939). У няскончанаў паэме – пра сны галоўнага героя: «То хатку на лапах курыных / Ён бачыць, [...] / То далеч бясконцу прэрыi / I чырванаскурых налёт» (цыт. з «Лiсткаў календара» за 25.3.1939, там жа: «Закончыў яшчэ адзiн фрагмент «Сiлаша»») [2, т. 9, с. 256]].

«Сон над Нёманам» (1945). «Падарожжы» Танка з iндзейцамi прадоўжылiся ў канцы вайны, калi ў яго нарадзiлася iдэя «калумбiяды». Яго верш «Сон над Нёманам», апублiкаваны ў год напiсання (1945), апавядаў пра ўяўнае падарожжа ў сне з Калумбам i меў патрыятычны зарад, які мог быць накіраваны i на тых «перамешчаных» асоб, якія з заходняй акупацыйнай зоны ехалi ў Амерыку.

«Каралева палёў» (1961). Звязаны з кампанiяй па шырокім увядзеннi кукурузы ў СССР. «На горным плато Гватэмалы спрадвеку / У народнасцi мая легенда жыве, / Што бог з кукурузы стварыў чалавека. / I хай дзiваком мяне хто назаве, / Збiраючы слаўны ўраджай у калгасе, / Я ўпэўнiўся, што Каралева палёў / Сама нарадзiць можа волатаў часам, / Што нат не пад сiлу – ўсёi плойме багоў» [2, т. 3, с. 198].

«Пакуль пазычу ў альбатроса» (1962). «Прыходжу рана паглядзець я / З маўклiвых скал чужой зямлi / Як штодзень адпраўляюць дзецi / У падарожжа караблi / На iх плывуць там Маус-Мiкi, / Герой дзiснееўскi – Папай, / Важак iндыйскi з прэрыi дзiкiх / На Ўсход у мой далёкi край. / Каб меншы груз быў майго суму, / Я з iмi разам бы паплыў» [2, т. 3, с. 269].

«З берагоў Амазонкi» (1968). Тэма генацыду iндзейцаў, у прыватнасцi, Амазонii (Дзён. i дат. 24.06.1968): «У «Kultury» прачытаў жудасны артыкул аб вынiшчэннi цэлых iндзейскiх плямён у джунглях Амазонкi. Дваццаты

век – пачатак атамнай эры, касмічных палётаў і масавага знішчэння людзей і цэлых народаў, глабальнага атручвання зямлі, вады, паветра» [2, т. 10, с. 145–146]. «Разня на 11 паралелі» – пра нападзенні наёмнікаў каўчукавай кампаніі на індзейцаў племені сінта лагра(с) («шырокія паясы») – мела месца ў 1963 г. Сімвалічна, што верш быў перакладзены на мову «першакрыніцы» задумы, польскую [5].

«У маіх песнях...» (1971). У маіх песнях, [...] забытых, / Як імперыя інкаў, [...] – заўсёды знойдзеш хоць невялічкую частку / Чалавечых надзей» [3, с. 199].

«Чылійская бярозка» (1973). Лірычны герой бачыць, як «Каля індзейскай хаціны ўбогай / Бярозка наша «пуэту» скача». «І мы зноў стрэнемся / ў Карлас дэль Кампа / Зноў ля хаціны індзейскай гэтай» [2, т. 5, с. 44].

«Я – твой» (1984). Глыбінная экалогія і касмічнае мысленне: «Не гавары: Зямля мая, – / Казаў мудрэйшы з інкаў, – / А гавары: Зямля, я – твой...» [2, т. 6, с. 13; 4].

«У палёце» (1994). Дзён. 28.10.1993: «Нядаўна прачытаў цікавую легенду, што быццам у паўднёваамерыканскіх джунглях жывуць папугаі, якія гавораць на мове вымершага індзейскага племені. Няма чалавека, які знаў бы гэту мову. Апошні прадстаўнік племені даўно памёр. Толькі папугаі далей паводле легенды няспынна выкрываюць словы, якіх ніхто на свеце не зможа зразу мець» [2, т. 10, с. 678].

Няпоўны пералік закранутых сюжэтаў паказвае сапраўды «касмiчны» і «манументальны» характар ахопу Танкам вузлавых пытанняў і навін, якія ўражваюць, і кампаратывістыкі. Напрыклад, Танк лічыў, што польская грамадскасць «хіба знае больш пра амерыканскіх індзейцаў, чым пра нас» [2, т. 9, с. 204]. Гэтая думка з «Лісткаў календара» (10.04.1938) прагучала і ў перакладзе на рускую, польскую і літоўскую мовы. Яго імпульсы – з класічных традыцый (як чытанне Лангфела), з польскіх выданняў, даступных не ўсім беларускім чытачам (Амазонка). 1944 і 1945 гг. нарадзілі ў Танка асацыяцыі з адкрыццём Амерыкі – гэта адбылося да выразнага перагляду адносін да гэтай падзеі (Калумб як адмоўная фігура). У «танкіяне» сустракаюцца неаднаразовыя ўжыванні і выразу «магікане», сам Танк прылічаны да іх у некралогу [1].

Літаратура

1. *Максім Танк* [некралог] // Настаўніцкая газета. – 1995. – 12 жн. – С. 1.
2. *Танк, М.* Збор твораў : у 13 т. / М. Танк. – Мінск : Беларус. навука, 2006–2012. – 13 т.
3. *Танк, М.* Хай будзе святло : вершы / М. Танк. – Мінск : Маст. літ., 1972. – 312 с.
4. *Танк, М.* Я – твой; Садзіце лясы! : [вершы] / М. Танк // Голас Радзімы. – 1984. – 8 ліст. – С. 7.
5. *Tank, M.* Nad brzegami Amazonki / M. Tank ; przekł. W. Kocznowa // Tank, M. Wiersze wybrane / M. Tank ; wybór i wstęp I. Sikirycki. – Łódź, 1974. – S. 175–176.